
Rusko po volbách a před volbami

Jefim Fištejn

Dumské volby v závěru roku 1995 naznačily nebo potvrdily některé obecnější trendy v politickém životě Ruska, avšak v žádném směru neznamenal definitivu. Výsledky proscových voleb mohou mít ze všeho nejmenší vliv na zahraniční politiku země. Tato potěšitelná skutečnost je podmíněna nejen ústavněprávním postavením ruského parlamentu, ale též konkrétní praxí předchozích dvou let. Zatímco z prezidentských návrhů zákonů se 72 % nějakým způsobem dotýkalo zahraniční politiky, u vlády tento podíl činil 34 % a u návrhů zákonů předložených poslanci sotva 2 %. Dolní komora ruského parlamentu se pohybuje v bludném kruhu; omezené znalosti a hlavně omezené kompetence umožňují poslancům chovat se naprosto neodpovědně s vědomím, že jejich osobní a kolektivní postoje nemohou mít žádné následky. Z tohoto důvodu a také z té příčiny, že se ruský volič k jemné mezinárodní látce, jež se ho bytostně netýká, staví s neskrývanou lhostejností, v předvolebních programech většiny stran zcela scházely zahraničněpolitické oddíly, anebo byly nahrazeny nezřetelným nástinem. S vědomím toho, že pro každou snahu o systematizaci je ruské politické „tržiště“ nesmírně náročným a nepřehledným terénem, pokusme se stručně a obecně prezentovat základní postoje těch stran, kterým se podařilo dostat do Dumy.

Strany a plány

Sotva některý zvědavý volič mohl na základě prostudování předvolební platformy Komunistické strany Ruské federace (KSRF) utvořit si zřetelnou představu o postojích zjuganovců k aktuálním mezinárodním otázkám. Ledaže by se hned nadchl pro zahajovací literární perličku: „*Rusko nikdy nebude »šestkou« pro Velkou sedmičku.*“ (Ve vězeňském argotu ruské galérie být „šestkou“ znamená být otrocky oddaným sluhou většího sígra.) Po volebním vítězství slibuje KSRF provádět zcela osobitou zahraniční politiku, jež by odpovídala zájmům ruské državy, a se zpětnou platností vypovědět veškeré úmluvy a dohody, které škodí zájmům Ruska a pošlapávají jeho důstojnost. Především zdůrazňuje nutnost zneuznání Bělověžských dohod od samého začátku a vytvoření podmínek pro postupné a dobrovolné obnovení jednotného sovětského státu. Avšak bujení slovního plevele neumožňuje čtenáři pochopit, co je tím vlastně myšleno.

Ze všech ruských neštěstí viní KSRF zahraničněpolitické zločiny vlády, tj. z podřízení země zájmům Západu, z protizákonného rozčlenění Sovětského svazu a ze ztráty strategických spojenců. Z této premisy vyvozuje závěr: „*Je třeba přivodit zvrat zahraničněpolitického kurzu ve prospěch nacionálně-státních zájmů Ruska, obnovit svazový stát, ochránit naše území před dovozem jaderného odpadu, zmetkového zboží, špinavých peněz, nakažlivých nemocí a narkotik.*“ Demagogičnost těchto požadavků není třeba dokazovat, stačí si jen připomenout jadernou dohodu s Íránem, kterou byli tak nadšeni ruští „vlastenci“ všech zbarvení, aby bylo jasné, že se problém vyhořelého jaderného paliva neřeší žádným populistickým zaklínadlem.

Tzv. Rusko-americká univerzita a stranická nadace Duchovní dědictví, jež pracují pro pro KSRF, chrlí jak na běžícím páse slogany o „ruské ideji“, o národní bezpečnosti atd. Nicméně můžeme konstatovat, že strana disponující celou třetinou mandátů Dumy nabídla v zahraniční politice slepenec z loci communes, klišé a stereotypů. Místo scházejících věcných nuancí se objevuje stručný požadavek „ohrazení země před...“, objevuje se tedy nový izolacionismus.

Předvolební apely Liberálnědemokratické strany Ruska (LDSR), s níž v zahraničněpolitických otázkách vystupovala KSRRF solidárně dokonce častěji, než s třídne přibuznými agrárníky, nesou nesmazatelnou pečeť vůdce, jehož manýry již dvakrát přinesly straně miliony voličských hlasů. Veletok ignorantských fantazií, jenž se line z úst Vladimíra Žirinovského a jeho věrných, je vskutku impozantní, přesto však neumožňuje udělat si alespoň trochu konkrétnější představu. Pojmy jako „program“ nebo „diplomacie“ jsou zcela nepoužitelné pro popis těchto slovních cvičení à la Chlestadkov.

Podstatou všech Žirinovského názorů na vnější svět je snaha zatracováním Západu zvýšit sebehodnocení Rusů, přeměnit pocit méněcennosti ve vědomí vlastní nadřazenosti. V předvolební besedě u kulatého stolu, kterou otiskl v prosinci 1995 extrémně nacionalistický list *Deň* (Žirinovskij se jí zúčastnil vedle Zjuganova, Ruckého a Skokova), z něhož nic prohlásil Byzanci za nejprohnanější stát všech dob, Polsko za kozí dvoreček Evropy, holandskou kulturu vypůjčenou carem Petrem Velikým za úpadkovou a zdegenerovanou, na níž se vyřídil destruktivní kalvinismus. Smyslem tohoto nehorázného spílání bylo „učinit přítrž šílenému procesu napodobování a železnou metlou vymést z Ruska zmetkovou západní kulturu“. Veškeré snahy učinit z Ruska součást Západu jsou podle žirinovců předem odsouzeny k nezdaru a „čekání v předsíni Rady Evropy“ je zbytečným marněním času.

Žirinovci netrvají na obrodě SSSR, nikoli však proto, že by souhlasili s jeho rozpadem. Sovětská říše ve své staré podobě jim jednoduše nestačí. Podpředseda Výboru Státní dумы pro mezinárodní styky a hlavní geopolitik LDSR A. Mitrofanov formuloval axiom, za nějž chce jednou získat Nobelovu cenu: Říše nesnášejí stav klidu, zanikají, pokud neexpandují. Protože si ruský národ prý váží říši více než svobody, navrhuje Mitrofanov usilovat o vybudování nového geopolitického svazu. Seznam cílových objektů ruské expanze nám doslova vyrazí dech: Srbsko, Bulharsko, Makedonie, Kypr, Řecko, Gruzie, Arménie, Bělorusko, středoasijské republiky bývalého SSSR, Írán, Irák, Sýrie, Alžírsko, Indie, Čína, Vietnam, Laos, Kambodža, Mosambik, Etiopie, Angola, Kuba...

Avšak ani strany tzv. demokratické části spektra (Náš domov – Rusko, Jabloko) nepokládají za potřebné příliš upřesňovat své názory na budoucí ruskou diplomacii. Domnívají se, že jsou schopny rozvést základní souřadnice do konkrétnějších nuancí ad hoc. Např. G. Javlinskij se o to pokusil ve svém projevu v Nadaci F. Naumanna, která patří německým Svobodným demokratům.

Jabloko udržuje kontakty s Ústavem Spojených států a Kanady, jakož i s Radou pro zahraniční a obrannou politiku, které se zabývají právě konceptuálnější prací. Zatím se však na formulování zahraničněpolitického programu této strany podílejí poslanci V. Lukin, A. Arbatov a V. Averčenko. Všichni tři jsou na slovo vzatí odborníci.

Mezi černomyrdinci a jabločnickými neexistují nepřekonatelné rozpory, jež by vylučovaly společné postupy v Dumě. Mnohem větším překvapením je zjištění, že ani u ostatních frakcí ideologické postuláty těchto rádobydemokratických stran nevyvolávají rozhodné výhrady. Zahraničněpolitický mluvčí Jabloka Vladimír Lukin (v 60. letech pražský redaktor časopisu *Otázky míru a socialismu*, později velvyslanec v USA), i když diplomaticky podporuje rozvoj vztahů se všemi evropskými institucemi, ve své velmocenské a protiamerické rétorice dospěl tak daleko, že jeho názory vděčně přijímají i ti nejzazší rudohnědí izolacionisté. Lídr Jabloka G. Javlinskij občas poukazuje na značnou „stylistickou volnost“, projevující se mezi příslušníky jeho amorfního hnutí, avšak sám nikdy nepovažoval za vhodné se jakýmkoli způsobem distancovat od velmocenských plánů svého zahraničněpolitického mluvčího. Tento problém přípustné samostatnosti vlivného politika vůči oficiálním stanoviskům strany a jejího lídra je typický nejen pro Jabloko. Například V. Černomyrdin ve svém projevu na sjezdu *Našeho domova – Rusko* taktně vynechal všechny zahraničněpolitické konotace. Naproti tomu A. Šochin, jenž na setkání v Carnegie Foundation mluvil o žádoucí reintegraci Ruska s Běloruskem, se zcela neočekávaně zmínil o možném opětovném umístění jaderných zbraní na území tohoto samostatného státu definovaného vlastní ústavou jako stát nejaderný. Vždy existuje možnost prohlásit tuto

revoluční, zajímavou poznámku za řečnickou osobní iniciativu. Za ruskou zvláštnost můžeme pokládat skutečnost, že v zahraničněpolitických otázkách panuje uvnitř Dumy dojemná shoda (v terminologii V. Lukina „skorokonsenzus“), ačkoli ruská společnost je až k základům rozštěpena v názorech na všechny životně důležité ekonomické i sociální otázky. Za této situace se jako úspěch postperestrojového společenského uspořádání zdá okolnost, že Duma přece jen není místem, kde se tvoří denní politika ruského státu. Tento úspěch však bohužel poněkud relativizuje přecitlivělost prezidentova okolí vůči politickým trendům v zemi.

Novým kurzem ke starým cílům

Podzim roku 1995 probíhal v Moskvě ve znamení všeobecného očekávání jakéhosi „nového kurzu“ údajně připravovaného prezidentskou „kuchyní“. I když doposud scházelo cokoli konkrétnějšího o obsahu připravovaného dokumentu, novináři se domnívají, že bude spojen s každoročním prezidentským poselstvím Federálnímu shromáždění a s odstartováním nové volební kampaně. Stejně zdroje poukazují na vektor ideologického posunu, který má nový kurz zachytit. Jde o sociální paternalismus, kombinovaný se sociálním populismem a s prudkým nárůstem akcentované velmocensko-vlastenecké rétoriky.

Nezávisle na spolehlivosti zdrojů se tento posun image Borise Jelcina půl roku před prezidentskými volbami zdá jako tah mimořádně logický, ba nevyhnutelný pro politika, jenž se rozhodl usilovat o své znovuzvolení v zemi, kde se za léta jeho působení ve funkci podstatně změnila obecná nálada. K volbám musí starý prezident dospět se zcela novou politickou fyziognomií. Kterým směrem se přitom bude jeho osobnost vyvíjet a jak se bude vnitřně proměňovat je čistě řečnická otázka.

Velký liberální tržní mýtus se v Rusku přežil, aniž zvítězil, vyplýval všemnu svou energii na zboření starým mýtů a společenským forem, na změnu pravidel politické hry a složení elit. Napříště je nepotřebným břemenem strhujícím ke dnu, a proto začíná být nebezpečné spojovat s ním svůj politický osud. V Rusku se dostávají do popředí jiné, novější (tzn. na čas odložené prastaré) mýty a ten, kdo zmešká obrat, je – jak uvádí definice – špatným politikem.

Jelcinovi lze vytýkat ledacos, jen ne to, že je špatným politikem. To si mimochodem netroufají tvrdit ani jeho zarputilí nepřátelé. Jeho fenomenální vůle k moci nemá obdoby v poststalinském Rusku. Jeho politická intuice je na pokraji geniality. Lze o něm říci, že jako málokdo slyší politickou trávu růst. Jeho technika „práce s kádry“ bude možná jednou uznána za klasiku pro rané etapy „veřejné politiky“. V tomto kontextu by bylo nezaslouženou urážkou vůči politiku Jelcinovi očekávat, že bude pro něj důležitější vysloužilá ideologická konstrukce než reálná moc.

Můžeme tedy pokládat jakési osvěžení image, obnovu obsahu, symbolické řady a tonality prezidentova poselství za téměř hotovou věc. Kromě toho naznačený posun vůbec není čímsi cizorodým, neorganickým, umělým a bezprecedentním pro styl Jelcinova vládnutí. Pomalý, nenápadný, skoro nepostřehnutelný přesun tímto směrem začal režim zřejmě už v létě roku 1992. Po říjnu a zejména po prosinci 1993 začalo Jelcinovo „mužstvo“, znepokojené výsledky prvních voleb do Dumy, odcizovat tradicionalistické opozici její hesla. Přitom se osvědčil cynický aforismus dějepisců: Občanské války mají tu vlastnost, že jejich vítězové vždy plní program poražených.

Čečenské tažení je – jak se zdá – v tomto ohledu zlomovým okamžikem, svého druhu „zkouškou orchestru“, pokusem vžít se do úlohy Spasitele národa před Velkým chaosem. Pokus se nezdařil, prostředky selhaly. Avšak masové nálady nutí hledat odpovědi na výzvy dneška na stejném místě, „pod lucernou“. Některé základní motivy nového kurzu jsou zcela jasné:

- posílení sociální orientace politiky, ochrana sociálně slabých vrstev obyvatelstva,
- posílení státní kontroly a kázně v národním hospodářství, především v bankovníctví a ve výrobě,

– boj proti zločinnosti a korupci, uskutečnění několika ukázkových zátahů proti zločinným gangům a několika odstrašujících soudních procesů s vysokými úředníky (zahájení této kampaně oznámil Jelcin ve svém novoročním projevu),

– dramatické kroky ve finanční a politické sféře vycházející vstříc požadavkům ruské armády,

– zesílený důraz na velmocenské zájmy Ruska v zahraničněpolitické rétorice,

– nové návrhy a zvýšený tlak na reintegraci postsovětského prostoru a zároveň demonstrativní a silácká gesta, směřující k ochraně „krajanů“ v nejbližším zahraničí.

Právě na uvedených tezích budou založeny základní směry Jelcinovy prezidentské kampaně. Přitom vůbec nezáleží na tom, zda budou obsaženy v „novém kurzu“ ve své hrubé nahotě, nebo v literárně zastřenějším zpracování. Stejně tak nezáleží na tom, zda bude tento „nový kurz“ zveřejněn, či nikoli.

Ideologická přeorientace režimu má ovšem vlastní zákonitá omezení a mantinely. Svým politickým životopisem a místem v dějinách (s přibývajícím věkem tato okolnost získává stále větší důležitost) je Boris Nikolajevič determinován do té míry, jež mu neumožňuje obrat o 180°.

Nemůže a nechce připustit návrat starokomunistů k moci. Nemůže a nechce připustit znovuznárodnění privatizovaného státního majetku. Jeho kritika Západu nikdy nepřekročí rámec politické polemiky, jejíž přiostrhování pro domácí potřebu nikdy nevystoupí v otevřený vojenský či ekonomický konflikt. Nikdy vážněji nesáhne na tiskové svobody a nezahájí širěji založené politické represe. Podporu pro svůj režim osobní moci bude i nadále hledat ve vývozních odvětvích národního hospodářství, nikoli ve vojenskoprůmyslovém komplexu a ve strojírenství.

Uvedené teze budou určitě platit jen do té doby, pokud bude Boris Jelcin vlastnoručně kormidlovat svou politickou hru a přijímat samostatná rozhodnutí. K jeho nejbližšímu okolí však patří postavy velmi protichůdných světónázorových inklinací, a to znamená, že pokud politická vůle samotného Jelcina znatelně ochabne, výslednice složených vůlí režimu může být jakákoli.

Nepočítáme-li volby samé, jednou z nejpozoruhodnějších událostí loňského politického podzimu se stal vznik nového politického hnutí, jehož jméno má pozoruhodně blízko k názvu této kapitoly – Reformy: nový kurz. Zrození hnutí oznámil veřejnosti Vladimír Šumejko – státník politicky a lidsky blízký prezidentovi. Mezi otci-zakladateli tohoto hnutí nalézáme také V. Polevanova, gubernátory Jurije Matočkina a Eduarda Rossela, senátora-agrárníka V. Zvolinského a „mozek“ koržakovovské Služby bezpečnosti prezidenta Georgie Rogozina.

Je vznik nového hnutí na pozadí předvolebního oživení projevem lidové tvořivosti, iniciativy zdola ve snaze zalíbit se „vrchnosti“, anebo je to promptní vyřízení objednávky? Kvapně Jelcinovo distancování se od iniciativy, jakož i Šumejkovo televizní prohlášení – jak se zdá – svědčí o tom, že nový kurz reformem nebyl objednan Kremlm. Na straně druhé semknutá konfigurace hnutí, k němuž patří výlučně politici Koržakovova křídla (včetně V. Polevanova, jehož Koržakov „dostal“ do Moskvy z Poamuří), nemůže být dílem náhody. V riskantním světě kremelských her nikdo není tak pošetilý, aby hrál naslepo. Když už se něco formuluje, pak v dobré víře, že navržené formulace jsou stejnosměrné s hlavním proudem. Hlavní priority a základní parametry „nového kurzu reformem“, jak je podal Šumejko a spol., jsou totožné s náčrtem nového Jelcinova image, který jsem popsal výše.

V této hře nelze vyloučit ani ryze osobní motivy. Když Šumejko nabízí režimu hnutí s jednoznačně naznačenou protičernomyrdinskou orientací, snaží se získat politickou budoucnost sám pro sebe. Nejpodšitější liška v Kremlu, politik se zkušeností z organizace dvou referend z roku 1993 se tímto gestem nabízí prezidentovi jako manažer jeho volební kampaně. Bude-li Jelcin jednou ochoten a schopen definitivně se zbavit Černomyrdina, bude mít po ruce Šumejka, vždy připraveného k tomu, aby se ujal vlády.

Ovšem zbavit se Černomyrdina není pro prezidenta příliš jednoduchý úkol. Svým prohlášením, že nechce usilovat o funkci prezidenta, a osobním nasazením, s nímž „vydupal“

ze země a vedl do voleb Náš domov – Rusko, Černomyrdin naznačil, že o předsednické křeslo stojí a že se ho nevzdá bez boje.

Na jedné straně je Černomyrdinova vláda se svou orientací na palivově-energetický komplex, na vývozce surovin a na dovozce spotřebního zboží politickou přítěží pro Jelcina hledajícího nové společenské pilíře a opěrné body. Doleva posunutá Duma nikdy neodpustí této vládě nenáviděného privatizátora A. Čubajse. Na druhé straně právě proto prezident tuto vládu zatím potřebuje jako hromosvod a potenciálního obětivého beránka ve složitě kombináční hře proti Dumě. Kromě toho zatím neexistuje žádná reálná alternativa k prioritě exportně-surovinových odvětví.

Pustit ke kormidlu reprezentanta protistrany – vojenskoprůmyslového komplexu – by znamenalo nebezpečně porušit rovnováhu strategických zájmů v ruské společnosti. A Černomyrdin odložený k ledu by nemusel dodržet výše zmíněný dobrovolný slib, což by z něj v prezidentských „závodech“ učinilo nebezpečně nadějněho protikandidáta. Proto je možné očekávat, že Viktor Černomyrdin, ač nemilý, zůstane po nějakou dobu v čele ruské vlády. Zároveň tím poslouží prezidentovi jako ztělesnění „protiidové“ politiky, kterou bude Jelcin nesmlouvavě bičovat, napravovat svými výnosy a jinak okatě podvracet. Pokud se však Boris Nikolajevič z jakýchkoli důvodů rozhodne v červnu nekandidovat (v úvahu přicházejí pouze zdravotní důvody), jedinou postavou přijatelnou pro současnou elitu a přítom reálně „průchozí“ zůstává právě V. Černomyrdin. Z toho vyplývá, že by se ukvapené odstavení a zneprátení Černomyrdina vůbec nemuselo prezidentovi vyplatit.